

Mutluluğun Türkiye’deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi **Change in The Determinants of Happiness in Turkey Over Time**

Olca SERVET¹

Geliş tarihi: 14.10.2016, Kabul tarihi: 10.03.2017, Basım tarihi: 10.06.2017

Özet

Mutluluk ve yaşam memnuniyeti kavramları öteden beri değişik tarihsel süreçlerde tartışılmış, psikolojik ve sosyolojik kökenlerinin yanı sıra iktisadi anlamda da düşünülmüştür. Mutluluk, sosyal ve fiziksel çevre, sosyo-demografik ve ekonomik etkenler, insanların yaşadıkları ülkenin durumu gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Mutluluk kişiden kişiye farklılık gösterebileceği gibi, ülkeden ülkeye ve uygulanan sistemden sisteme de farklılık gösterebilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan “Yaşam Memnuniyeti Araştırması” anket verileri kullanılarak 2004 ve 2014 yıllarında Türkiye’de, mutluluk düzeyi ile hanehalkı geliri, yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, sağlık memnuniyeti, refah düzeyi ve hanehalkının elde ettiği gelire ihtiyaçlarını karşılama düzeyi gibi ekonomik ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişki sıralı logit yöntemiyle analiz edilmiştir. Bulgular Türkiye’de aradan geçen zamanda erkeklerin mutluluk düzeylerinin arttığını, insanların yaşlandıkça daha mutlu olduklarını ve evli insanların mutluluk düzeylerinin azaldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sıralı Logit Modeli, Mutluluk Ekonomisi.*

JEL Kodları: *C21, C25*

Abstract

The concepts of happiness and life satisfaction have been debated in various historical processes. Happiness is influenced by many factors such as social and physical environment, socio-demographic and economic factors, and the state and the country lived. Level of happiness may vary depend on person, country and even the governmental system applied.

In this study, “Life Satisfaction Survey” conducted by the Turkish Statistical Institute for 2004 and 2014 have been used in order to analyze the relationship between the level of happiness and other economic and socio-demographic factors such as income, age, gender, education level, health satisfaction etc. The Ordered Logit Model has been utilized to determine the magnitudes of the relationships, if exist. The results indicate that the level of happiness of men increases over time, older people are much happier and level of happiness of married people decreases in Turkey in the intervening time.

Key Words: *Ordered Logit Model, Happiness Economics.*

JEL Codes: *C21, C25*

---

¹ Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD,
olcayservet@gantep.edu.tr

Giriş

Mutluluk kavramına ilişkin literatürde hazcılık (hedonizm) ve mutçuluk (eudaimonizm) olmak üzere iki farklı geleneksel bakış vardır. Hazcılık yaklaşımı, mutluluk kavramına; hayatın tüm kesitlerindeki olumlu veya olumsuz olayların değerlendirilmesini içeren öznel iyi oluş hali olarak yaklaşmaktadır. Bu doğrultuda, hazcılık yaklaşımı, mutluluğun fiziksel unsurlarla birlikte hayatın diğer alanlarında karşılaşılan etmenlerle de ilişkili olduğunu savunmaktadır.

Mutçuluk yaklaşımı ise; mutluluğun bireyin özelliklerinden ve yaşam tarzından kaynaklandığını ileri sürmekte ve mutluluğu bir süreç olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte, mutçuluk yaklaşımının öncüleri, hazcılık yaklaşımının kısa süreli, mutçuluk yaklaşımının ise kalıcı ve süreklilik arz ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla, mutluluk kavramının özellik ve evrensel temelli olarak iki boyut çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, mutluluk kavramını psikolojik iyi oluş halinin (well-being) içerisinde ele alan araştırmacılar, mutluluğu hazcı iyi oluş ve mutçu iyi oluş olarak da sınıflandırmaktadır. Her iki yaklaşım incelendiğinde, hazcılık temelli mutluluk tanımının içerisinde aynı zamanda öznel iyi oluş halinin yer alması sebebiyle bu yaklaşımın mutluluğu kişisel değerlendirmelerin bir sonucu olarak da ele aldığı görülmektedir. Literatürde öznel iyi oluş hali ve mutluluk kavramlarının birbirinin yerine kullanılabileceği; her iki kavramın da “bireyler tarafından beklenen yaşam düzeyi kalitesinin yargılanması” ile ortaya çıkan sonuç şeklinde değerlendirildiği görülmektedir (Kanten vd., 2014).

Ana akım iktisat yaklaşımı seçimler yapan ve “homo economicus” olarak tanımlanan bireyin tercihleri üzerinde çeşitli varsayımlarda bulunur. Bu varsayımlar kısaca, bireyin kendi çıkarını gözetmesi, rasyonel davranışlar sergilemesi, tam bilgiye sahip olması ve kendi faydasını maksimum yapmaya çalışması olarak sıralanabilir. Bireyin faydasını artırma isteğinin mutluluğuyla olan ilişkisi ise öteden beri değişik tarihsel süreçlerde tartışılmıştır. Aristo’da ve Epikür’de yoğunlukla ele alınan zevk, acı, fayda ve mutluluk gibi kavramlar Yunan düşüncesini, aydınlanma dönemini ve faydacı felsefeyi derinliğine etkilemiştir.

Mutlulukla fayda arasında bir özdeşleşmenin başlaması 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl felsefesinde görülürken ekonomi bu özdeşliği kuramının özüne oturtmuştur. Smith “ulusların zenginliğinde” piyasa mekanizması veya görünmez el yolu ile toplumsal refahın artacağını ileri sürerken oradan da mutluluğun sağlanacağını, maddi zenginlikle sağlanan faydanın mutluluğun temel koşulu olduğunu ileri sürmektedir. Adam Smith: “Bireylerin büyük kısmının yoksul ve mutsuz olduğu bir toplum refaktan ve mutluluktan payını alamaz.” derken bir yandan zenginliğin-maddi faydanın- mutluluk sağlayıcı

olduğunu ileri sürmekte bir yandan da toplumun mutluluğunu bir tür sosyal adalete duygusunun varlığına bağlamaktadır. Bireyin çalışması faydasını arttırarak bu yoldan isteklerini tatmin edip elde ettiği hazzın çoğalmasına neden olacaktır. Çalışma yolu ile sağlanan fayda bireyin mutluluğunu arttırmaktadır. Bentham'ın amacı ise toplam mutluluğun artırılma yöntemlerini bulup keşfetmektir; ona göre: “Ekonomi, toplam ve mümkün mutluluğu en çoğa çıkarmak amacı ile insan davranışlarını yönetme sanatıdır” (Sarfati, 2005:105-108).

Bu gelişmelere rağmen mutluluk ideali on dokuzuncu yüzyıl boyunca kesintisiz sürmemiştir. Kiliseler, liberaller ve ulusalcılardan gelen eleştiriler sonucunda on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyıl başlarında mutluluk ciddi bir gerilemeye maruz kalmıştır. Bu dönemde hastalıklar, yoksulluklar, savaş ve depresyon daha öncelikli konular haline gelmiş, yirminci yüzyılda ise bu aktörlerin güçlerini kaybetmeleri ve daha önce ön planda olan problemlerin pek çoğunun çözülmesi sonucu mutluluğa yönelik eleştiriler giderek ortadan kaybolmuştur. Bu gelişmeler sonucunda mutluluğun kesin olarak ne anlama geldiği, mutluluğa nasıl erişilebileceği ve bu açıdan devletin vatandaşlarının mutluluğunu sağlamaya yönelik sorumlulukları ciddi biçimde tartışılmaya başlanmıştır (Veenhoven ve Dumludağ, 2015:49).

Mutluluğun ekonomik çalışmalarda yer edinmesi sürecinde Easterlin'in (1974) “*Does Economic Growth Improve the Human Lot*” adlı çalışması ve Scitovsky'nin (1976) “*The Joyless Economy: An Inquiry into Human Satisfaction and Consumer Dissatisfaction*” adlı çalışmasının önemi büyüktür. Richard Easterlin 1974'te yaptığı çalışma ile ülkelerin zenginlikleri arttıkça ortalama mutluluk düzeylerinin artmadığını, ülkeler arası ortalama mutluluk düzeyi ve ortalama kişi başına düşen GSYH arasında açık bir ilişki olmadığını ileri sürmüştür. Bu literatürde “Easterlin paradoksu” olarak bilinmektedir. Öznel iyi oluş ve mutluluk kavramlarının ekonomik bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ise 1990'lerden itibaren yoğunluk kazanmıştır.

Mutluluk kavramının literatürdeki süregelen tartışmasının yanı sıra mutluluğun nasıl ölçüleceğine dair tartışmalar günümüzde de devam etmekte ve birçok bilim dalının ilgisini çekmektedir. ABD'deki “Genel Sosyal Araştırması” ve Avrupa Birliği'nin “Euro-barometre” araştırmaları bu alanda en fazla bilinen araştırmalardır (Şeker, 2011:118). Bireylerin mutluluk ve yaşam memnuniyetleri, alan araştırmaları ile ölçülmektedir. Bu anketlerde bireylere sıralı sorular sorulmakta ve bireylerin mutluluklarına bakarak kendilerini nasıl hissettikleri sorulmaktadır.

Toplumun bir bütün olarak mutluluğu, bireysel tercihin ve düşüncenin önemine saygı duyan demokratik ülkelerin önemli hedeflerinden biridir. Çünkü mutluluk, bir ulusun ihtiyaçlarını, amaçlarını ve vatandaşlarının

değerlerini politikacıların başarılı bir şekilde yerine getirmesinin küresel bir ölçüsü olarak hizmet etmektedir (Diener ve Seligman, 2004).

Bu kapsamda çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan “Yaşam Memnuniyeti Araştırması” 2004 ve 2014 yılları anket verileri kullanılarak, cinsiyetin, yaşın, eğitim düzeyinin, medeni durumun sağlık koşullarının, mutlak gelir artışının, refah düzeyinin ve ihtiyaçları karşılama düzeyinin mutluluk üzerindeki etkisi araştırılmak istenmektedir. Ancak sağlık ve eğitim düzeyi gibi bağımsız değişkenler mutluluğu etkileyen faktörlerden olabildiği gibi, aynı zamanda mutluluk tarafından da etkilenen faktörlerdir. Dolayısıyla bu değişkenler içsellik (endogeneity) probleminin bir türü olan ters nedensellik probleminde yol açmaktadırlar. Bu nedenle çalışmanın amacı ilgili bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken olan mutluluk arasında “basit korelasyon” olup olmadığını araştırmaktır. İki farklı yıla ait analiz sonuçlarının karşılaştırılmasıyla birlikte, Türkiye’nin mutluluk yapısında meydana gelen değişimler yarı dinamik bir şekilde ortaya konmuş olacaktır.

1. Literatür

Mutluluk ekonomisine yönelik çalışmalar mutluluğu etkileyen subjektif ve objektif değişkenlerin tespiti amacıyla farklı ülkelerde kişiden kişiye değişen değerler üzerinden yapılmış olan alan çalışmalarının sonucuna dayanmaktadır. Bu çalışmaların bazıları mutlak gelirin mutluluk üzerinde çok az etkisi olduğu (Clark ve Oswald, 1994; Frey ve Stutzer, 2000; Ferrer-i Carbonell ve Fristers, 2005) ya da hiç etkisi olmadığı (Easterlin, 1974, 1995, 2001) sonucuna ulaşırken, bazıları ise modern toplumdaki zengin insanların yoksullardan çok daha mutlu oldukları (Inglehart, 1990) tespitini yapmaktadır (Şimşir, 2013:9).

Pek çok yatay kesit çalışmasında bireylerin gelirlerinin refahla pozitif ilişkili olduğu görülmüştür. Ancak Veenhoven (1991) gelir ve refah arasındaki ilişkinin fakir toplumlarda daha güçlü olduğunu göstermiştir. Yapılan araştırmalara göre, aynı miktarda meydana gelen gelir artışının yoksulların mutluluğu üzerinde yarattığı etki zenginlerden daha fazladır. Fakat gelirin varlıklı bireyler üzerinde yarattığı etki yoksul bireylere göre küçük olsa da varlıklı bireylerin ortalama mutluluk seviyeleri yoksul bireylerden daha yüksektir. Stevenson ve Wolfers’agöre (2008) ülke içi yatay kesit analizlerinde gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin daha net olmasının sebebi, nispi gelir farklılıklarının mutluluğun temel belirleyicilerinden olmasıdır. Özellikle söz konusu gelir artışı temel ihtiyaçlarını ancak karşılayan ya da karşılamakta zorluk çeken bireylerin gelirlerinde meydana geliyorsa gelirin mutluluk üzerinde yarattığı etki daha büyük olmaktadır. Bu nedenle yüksek gelir grubundaki kişilerin gelirlerinde meydana gelen artış mutluluklarını artırmayabilir. Bu durum bazı çalışmalarda ortaya çıkan gelirin belirli bir noktadan sonra düzleşmesini yani curvilinear bir eğri olmasını

açıklayabilir. Yiyecek, barınma, güvenlik gibi temel ihtiyaçlar kişinin mutlu olmak için öncelikle sahip olması gereken şeylerdir. Fakat yaşamsal ihtiyaçlar karşılandıktan sonra gelir ve mutluluk arasındaki ilişki zayıflamaktadır. Diener ve Myers (1995) parayı sağlığa benzetmektedir. Yani yokluğu büyük problemlere yol açsa da varlığı mutlu olmaya yetmemektedir (Çirkin, 2015:45-46).

Gelir ve mutluluk arasındaki ilişkide merak edilen sorulardan en önemlisi; herkesin gelirinin zamana bağlı olarak aynı anda artması, yani bir ülkede ekonomik büyümenin yaşanması zaman içindeki mutluluğu da artırır mı? Bu sorunun cevabının ülke içi ve ülkeler arası analizlerden yola çıkarak evet olduğunu düşünsek de zaman serisi analizlerinden elde edilen ampirik bulgular bu fikri desteklememektedir. Gelir ve mutluluk arasındaki ilişki zaman serisi analizleriyle incelendiğinde tüm toplumun geliri artığında toplumun mutluluk seviyesinde meydana gelen değişimin genel olarak yatay kesit analizlerinden farklı olduğu gözlemlenmektedir. Easterlin Paradoksu'nun ortaya çıkış nedeni de zaman serisi analizleri ve yatay kesit analizleri arasında ortaya çıkan bu çelişkidir. Diener, yaptığı çalışmalarda bir kişinin gelirinde meydana gelen değişikliğin yaşam standartlarında artış ya da düşüş ile öznel iyi oluş seviyesini geçici olarak artırabileceğinden ya da azaltabileceğinden bahsetmiştir. Fakat Adaptasyon Teorisi gereği zaman içinde kişi yeni standartlarına uyum sağladığı için bu etki uzun vadede yok olmakta ve gelir artışının zaman serisi analizlerinde mutluluk üzerinde etkisi olmadığı gözlemlenmektedir (Çirkin, 2015:51-52).

Peiro (2006) 15 ülkede bireylerin mutluluğu ve sosyoekonomik şartlarını incelediği çalışmasında yaş, sağlık, medeni durum ve mutluluk arasında güçlü bir ilişki bulmuştur. Yaş belli bir minimuma ulaşmış ve sonra artmakta ve kişilerin minimum mutluluğa sahip olduğu yaş sınırı da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Kişinin en az mutlu olduğu dönem ise 40'lı yaşlarını yaşadığı dönemdir (Peiro, 2006:357).

Literatürde yaş ile mutluluk arasında pozitif ilişki bulan çalışmalar da mevcuttur. Frey ve Stutzer (2002) yılında yaptıkları çalışmalarında bunu dört nedene bağlamışlardır. Birincisi yaşlı insanların hayattan beklenti düzeyleri daha düşüktür. İkincisi, yaşlı insanların gençliklerindeki hedefleriyle gerçekleştirdikleri hedefleri arasındaki farkın az olması, üçüncüsü yaşlıların çalışma koşullarını ihtiyaçlarına göre düzenlemeleridir. Son olarak ise, yaşlılar olumsuz olayları ve zorlukları daha iyi yönetebilmektedirler. Bu ve benzeri faktörler yaşlı insanların yaşam memnuniyetlerinin artmasına sebep olmaktadır (Tenaglia, 2007:15).

Eğitimle mutluluk arasındaki ilişkiye bakıldığında, eğitim daha düşük gelirli bireyler için mutlulukla daha yüksek korelasyona sahiptir. Eğitim ve mutluluk arasındaki bu zayıf ilişki gelir ve meslek durumu ile eğitimin

kovaryansı nedeniyledir. Yani eğitimin mutluluk üzerindeki etkisi direkt değil dolaylıdır. Hatta gelir kontrol altında tutulduğunda, eğitimin öznel iyi oluş üzerinde etkisinin olmadığı ya da negatif etkisinin olduğu görülmektedir. Çünkü daha çok eğitim alan ve yüksek beklentili olan bu bireyler için işsiz kalmak çok daha fazla negatif etki yaratmaktadır (Tenaglia, 2007:17).

Clark ve Oswald (1996) 5000 İngiliz çalışan verisini kullanarak yüksek eğitilmiş insanların daha az mutlu olduğu sonucuna varmışlardır. Helliwell (2003) 1980-1982 dönemi için OECD ülkelerinde 1990-1991 dönemi için 38 ülkeden 1995-1997 dönemi için ise 30 ülkeden aldığı verilerde mutluluk üzerinde eğitimin farklı düzeylerinin kısmi etkisini küçük ve anlamsız bulmuştur (Helliwell, 2003).

Cinsiyet açısından yapılan araştırmalarda genelde kadınlar erkeklere göre daha mutlu çıkmaktadır. Fakat Easterlin yıllara göre kadınların mutluluklarında erkeklere göre bir düşüş olduğunu ileri sürmektedir. Gençlik dönemlerinde yaşlıları erkeklere göre daha mutlu olan kadınlar yaşları ilerledikçe daha mutsuz olmaktadır. Veenhoven ise kadın ve erkeklerde mutluluk farkının çok olmadığını öne sürmektedir. Frey ve Stutzer ise kadınların daha az mutlu olmasını iş yaşantısında karşılaştıkları dışlanmadan ileri geldiğini ortaya çıkarmıştır (Gökdemir, 2011:57-58).

Yoksulluk, refah ve tüketim üzerine yaptığı çalışmalardan dolayı 2015 yılı Nobel Ekonomi ödülüne layık görülen Angus Deaton, “Mutluluk gerçekten satın alınabilir mi?” sorusunun yanıtını Daniel Kahneman ile birlikte 450 bin Amerikan vatandaşı üzerinde araştırmışlardır. Araştırma sonucunda; duygusal olarak iyi olmanın gelir arttıkça arttığını ve yıllık 75 bin\$ gelirin üstünde ise mutluluğun artık eskisi gibi artmadığını, düşük gelirin, hastalık, yalnız kalma isteği, boşanma gibi durumlara neden olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Kahneman ve Deaton, 2010).

Son yıllarda evli ve bekâr insanların mutluluk seviyeleri arasındaki fark giderek azalmaktadır. Bu durumun nedenleri arasında artan boşanma oranları, düşen evlilik oranları ve çocuk sahibi olsa dahi evli olmayan çiftlerin varlığı sayılabilir. Wildman ve Jones (2002), kadın ve erkeklerin dul olma, boşanma veya ayrı yaşama durumlarından aynı düzeyde etkilendiklerini gözlemlerken, bekâr bayanların aslında evli bayanlardan daha yüksek bir öznel olarak iyi olmaya sahip olduğunu belirtmişlerdir (Wildman ve Jones, 2002:27).

Borooah (2006), mutluluk ve mutluluğun belirleyicilerine genel bir bakış yaptığı çalışması ile “ülkeye özgü mutluluk çalışmaları” literatürüne katkı sağlamıştır. 80 ülkeden yaklaşık 113,000 katılımcıya ait verileri kullanarak gerçekleştirilen çalışmada her yerdeki insanların mutlu olmak için genel olarak aynı şeyleri istedikleri belirtilmiştir: Tanrıya inanma, insanca bir yaşam

Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi

standardı, bir iş, iyi bir aile ve sosyal hayat, yaşadığı yerde iyi bir komşuluk ve hepsinden önemlisi sağlıklı olmak (Borooah, 2006).

Mutluluk ekonomisi konusunda Türkiye üzerine yapılan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Bozkuş vd. (2006) TÜİK hanehalkı yaşam memnuniyeti 2004 yılı verilerinden yararlanarak yaptıkları çalışmalarında, kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu, gelir, sağlık ve refah düzeyindeki artışların mutluluğu olumlu etkilediği, evlilerin daha mutlu olduğu ve eğitim düzeyi arttıkça insanların daha mutsuz olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Selim (2008) TÜİK hanehalkı yaşam memnuniyeti 2004 yılı verilerini kullanarak yaptığı çalışmada bireysel mutluluk kaynağı olan değerleri analiz etmiştir. Türkiye'de mutluluk kaynağı olan değerler güç, başarı, sevgi, iş, sağlık ve para olarak altı kategoride incelenmiştir. Model sonuçları kullanılan her bağımsız değişkenin mutluluk kaynağı olan değerler üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bireylerin mutluluk kaynağı olarak bir iş sahibi olmayı tercih etmesinde cinsiyetin önemli bir rolü olduğu ve genel olarak tüm bireylerin gelir artışının mutluluk getirdiğine inanmadığı görülmüştür (Selim, 2008:355).

Bu bağlamda 2004-2014 yılları arasında Türkiye'de kişi başına milli gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiye baktığımızda; Şekil 1'de görüldüğü gibi kişi başına milli gelir kriz yılı olan 2009 haricinde belirli bir artış ivmesine sahipken, mutluluğun kişi başına milli gelirden bağımsız olarak yatay seyrettiği, azaldığı ve arttığı yıllar olmaktadır. Bu ilişki göstermektedir ki; Türkiye'de gelir artışları tüm bireyler için ve her zaman mutluluk getirmemektedir.

Şekil 1: Türkiye'de 2004-2014 Yılları Arası Mutluluk ve Kişi Başına Gelir (TÜİK Verilerinden Yararlanılarak Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Türkiye üzerine bir diğer çalışma Akın ve Şentürk'ün (2012) “Avrupa Yaşam Kalitesi Endeksi” verilerini kullanarak yaptıkları çalışmadır. Analiz sonucunda erkeklerin kadınlardan daha mutlu olduğu, evli ve sağlıklı olanların mutluluklarının arttığı, yaş ile mutluluk arasında U şekilli bir ilişki olduğu ve eğitimle mutluluk arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Ekici ve Köydemir (2014) ise “Avrupa Değerler Anketi” verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada kadınların erkeklerden daha mutlu olduğunu evliliğin, güven duymanın ve hükümetten memnuniyetin mutluluğu artırdığını, yaş ile mutluluk arasında ise negatif bir ilişki olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Dumludağ vd. (2015) TÜİK Yaşam Memnuniyeti Anketi 2011 yılı verilerini kullanarak gelir, kırsalda yaşam ve evlilikle mutluluk arasında pozitif bir ilişki, yaş ile mutluluk arasında U şeklinde bir ilişki ve eğitimle de doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığına dikkat çekmişlerdir.

Türkiye’de mutluluğun belirleyenlerinin ele alındığı bu çalışma, yaşam memnuniyeti konusunda Türkiye yazınında yayımlanmış diğer çalışmalardan (Gitmez ve Göktuğ, 1994; Bozkuş vd., 2004; Ardahan vd., 2013; Dumludağ, 2013; Dumludağ, 2015; Öznur, 2016) farklı olarak 2004 ve 2014 yıllarını karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Diğer çalışmalarla benzeyen yönü ise mutluluk düzeyi ile hanehalkı geliri, yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, sağlık memnuniyeti vb. bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ele almasıdır.

2. Veri

Çalışmada yararlanılan verilerin temel kaynağı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’in yıllık olarak yayınladığı Yaşam Memnuniyeti Araştırması’dır. 2004 ve 2014 yıllarına ait Yaşam Memnuniyeti anketi verileri kullanılacaktır. Yaşam Memnuniyeti Anketi’ne katılanlara “Yaşamınızı bir bütün olarak değerlendirdiğinizde ne kadar mutlusunuz?” sorusu sorulmuş ve; 1=Çok mutlu, 2=Mutlu, 3=Orta, 4=Mutsuz, 5=Çok mutsuz olmak üzere 5 ölçekli cevaplar alınmıştır. 2004 ve 2014 yılları anketleri analizde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler, sorulan sorular ve örneklemeler açısından karşılaştırılabilir anketlerdir. Veri kalitesi 2004 ve 2014 yıllarında karşılaştırma yapma açısından aynıdır. 2004 yılı yaşam memnuniyeti araştırması anketinde Türkiye bazında tahminler üretecek şekilde 18 yaş ve üstü 6.714 yetişkin kişi ile yüz yüze görüşme yöntemiyle veri toplanırken, 2014 yılı anketinde ise 3 908 hanedeki 18 ve daha yukarı yaştaki 7 984 birey ile yine yüz yüze görüşme yöntemiyle veri toplanmıştır.

3. Model

Mikroekonomik mutluluk denklemleri standart olarak $W_{it} = \alpha + \beta X_{it} + \varepsilon_{it}$ şeklinde yazılabilir. Burada W_{it} , i kişinin t zamanında bildirdiği kişisel yaşam memnuniyetini; X vektörü, sosyo-demografik ve sosyoekonomik özellikleri içeren değişkenleri ve ε hata terimi gözlenemeyen özellikler ile ölçüm hatalarını göstermektedir (Graham, 2005:45).

Yaşam memnuniyeti ya da mutluluk değişkeni sıralı kategorilerden oluşan birer değişkendir ve bireyler öznel değerlendirmeleri ile ankette ilgili soruya cevap vermektedirler. Mutluluk ve yaşam memnuniyeti bireyden bireye değişiklik gösterdiğinden literatürde “gözlemlenemeyen heterojenlik (unobserved heterogeneity)” denilen sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorun ampirik analizlerde “differential item functioning (DIF)” problemini doğurarak sonuçların yanlı olmasına yol açmaktadır. Çünkü çok mutlu olma, mutlu olma ya da az mutlu olma şeklinde kategorilerle ifade edilen değişkeni temsil eden soruya verilen yanıt homojenlik içermemektedir. Örneğin A kişisi problemleri olan biri olsa da optimist olduğundan çok mutlu olmayı seçmiş olabilir. B kişisi ise gerçekte hiçbir problem olmadığından bu kategoriye seçmiş olabilir. Ancak aynı kategoriye seçmiş olmaları gerçekte aynı düzeyde mutlu olduklarını ifade etmeyebilir. Gözlemlenemeyen heterojenlik bu nedenle bireyler arası karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. (Kapteynvd., 2010). Bu sorun panel veri analizleri kullanılarak ya da yatay kesit verileri kullanılarak “anchoring vignettes” (King vd., 2004) yöntemi ile giderilebilir. Çalışmada kullanılan verinin yapısının panel veri olmaması nedeni ile ilgili panel veri analizleri yapılamamıştır. Ayrıca kullanılan anketin kapalı ya da dolaylı bir şekilde mutluluğu ölçen birden fazla soruyu içermemesinden kaynaklı olarak bu sorun “anchoring vignettes” yöntemi ile de düzeltilenmemiştir. Bu nedenle mutluluğu etkileyen faktörler sıralı logit model ile elde edilmeye çalışılmış ve sosyo-ekonomik etkileri üzerine yorumlar yapılmıştır. Örneklem grubunu en iyi temsil eden sınıflar temel sınıf olarak belirlenerek yorumlar bu temel sınıflara göre yapılmıştır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinden memnuniyet, cinsiyet, yaş, medeni durum, refah ve ihtiyacı karşılama durumu bağımsız değişkenlerdir. Standartlaştırılmış katsayılar, marjinal etkiler ve tahmin edilmiş olasılıklar hesaplanmıştır.

Mutluluk düzeylerinin sıralı kategorilerden oluşması nedeniyle kullanılan regresyon modeli tahmin yöntemi de farklılık arz etmektedir. Literatürde en uygun analiz yöntemi olarak sıralı logit/probit regresyon analizi tercih edilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada sıralı logit regresyon analizi yapılmıştır.

Son yıllarda lojistik regresyon, kategorik bağımlı değişkenlerin çok değişkenli modellenmesi için bir analitik teknik seçenek haline gelmiştir.

Bununla beraber bağımlı değişkenin kategorik ayrıca sıralı olduğu durumlarda sıralı (ordered) logit veya probit olasılık tahmin edicileri kullanılabilir. Sıralı logit ve probit modeller, orijinal olarak Walker ve Duncan (1967); McKelvey ve Zavoina (1975) tarafından ekonomi ve finans alanlarında kullanılmıştır.

Sıralı bağımlı değişkenli en küçük kareler kullanımı, en küçük kareler regresyon varsayımlarının çoğunu ihlal edebilir. Sıralı kategorik verilere en küçük kareler uygulanması nominal veya kategorik bağımlı değişken değerleri arasında veya aralığın dışında anlamsız tahminlere yol açabilir, yanlış örneklem varyanslarına dayalı regresyona bağlı olarak geçersiz hipotezi test etme ile karşılaşılabilir. Bir bağımlı değişken sıralı ise, düşükten yükseğe sıralama yapılabilir. Sıralı modeller sosyal bilimlerde sıkça kullanılmaktadır (Long, 1997).

Lojistik regresyon modelinin kullanılması için iki yol vardır. Birincisi görünmez (latent) değişken yaklaşımıdır. Bu lojistik regresyondaki standartlaştırılmış değişkenleri ve R^2 'leri anlamak için de gereklidir. İkinci nedeni ise doğrusal fonksiyonun 0-1 sınırlarını korumak için uç kısımlarda biraz kıvrılması gerektiğinin gözlenmesidir. Aralıklar için doğrusal model nasıl doğal bir seçenek ise lojistik fonksiyon gibi bir sigmoid eğrisi de olasılıkların modellenmesinde doğal bir seçenektir (Demaris, 1995:958).

Sıralı tercih modeli (ordered multiple choice model) aşağıdaki ilişkiyi varsayar:

$$G(\text{Prob}(Y \leq j)) = \alpha_j + \beta' X \quad j=1, \dots, k \quad (1)$$

Burada Y değişkeni, k+1 farklı kategoriden biriyle ölçülür, α_j , k sabit kesme parametresidir. β' , sabit kesme terimi içermeyen eğim parametre vektörüdür.

Dolayısıyla $\alpha_1 < \alpha_2 < \dots < \alpha_{k-1} < \alpha_k$ olur.

(1) nolu model, bağımlı değişken kategorilerinin kümülatif olasılıklarına dayalıdır, farklı Y kategorileri için regresyon fonksiyonlarının logit ölçeğine paralel olduğunu varsayar.

Değerlerin sırasını göz önüne alan sıralı logit model kümülatif olarak aşağıdaki biçime sahiptir:

$$\text{logit}(p_1) = \log\left(\frac{p_1}{1-p_1}\right) = \alpha_1 + \beta' X \quad (2)$$

$$\text{logit}(p_1 + p_2) = \log\left(\frac{p_1 + p_2}{1 - p_1 - p_2}\right) = \alpha_2 + \beta' X \quad (3)$$

$$\text{logit}(p_1 + p_2 + \dots + p_k) = \log\left(\frac{p_1 + p_2 + \dots + p_k}{1 - p_1 - p_2 - \dots - p_k}\right) = \alpha_k + \beta' X \quad (4)$$

ve $p_1 + p_2 + \dots + p_k = 1$

Burada

$$p_1 = \Pr(Y = 1) = \frac{\exp(\alpha_1 + \beta' X)}{1 + \exp(\alpha_1 + \beta' X)}$$

$$p_1 + p_2 = \Pr(Y \leq 2) = \frac{\exp(\alpha_2 + \beta' X)}{1 + \exp(\alpha_2 + \beta' X)}$$

$$p_1 + p_2 + \dots + p_k = \Pr(Y \leq k) = \frac{\exp(\alpha_k + \beta' X)}{1 + \exp(\alpha_k + \beta' X)} \quad (5)$$

Bu model oransal fark model olarak bilinir, çünkü bir $Y \leq j$ olayının fark oranı (odds ratio), j kategoriden bağımsızdır. Fark oranının tüm kategoriler için sabit olduğu varsayılır. (2), (3) ve (4) nolu modeller, farkların pay kısmındaki olasılıkları ardarda toplayarak kümülatif logitler oluşturur.

Sıralı logitte bir gözlem değerini gözlemenin olasılığı şöyledir;

$i = 1$ kategorisi, değişkenin minimum değerini, $i = 2$, bir sonraki sıralı değeri, $i = j$, j sıralı değeri gibi tanımlanır.

$$\Pr(Y = i) = \Pr(\text{cut}_{i-1} < \sum_j \beta_j X_j + u \leq \text{cut}_i) = \frac{1}{1 + \exp(-\text{cut}_i + \sum_j \beta_j X_j)} - \frac{1}{1 + \exp(-\text{cut}_{i-1} + \sum_j \beta_j X_j)}$$

Sıralı logit ve probit modellerinde de uygun olan model seçilir. Ne var ki çok denklemlili modellerde hatalar normal dağılımlı varsayıldığından sıralı probit modeli kullanılır. Fakat bunun yanında parametrelerin fark oranı açısından çözümlenmesi için, sıralı logit modeline ihtiyaç vardır (Amemiya, 1981:1513:1515).

Sıralı logit modellerde katsayı yorumu diğer Lojistik Regresyon modellerine göre daha karmaşıktır. Katsayı tahminleri değişik şekillerde yorumlanabilir:

- 1) Standartlaştırılmış katsayıları hesaplama
- 2) Tahmin edilen olasılıkları hesaplama
- 3) Tahmin edilen olasılıklardaki faktör değişmeyi hesaplama

- 4) Tahmin edilen olasılıklarda yüzde değişmeyi hesaplama olarak ifade edilebilir.

Logit modellerde katsayı yorumlarında faktör değişme=fark oranından (odds ratio) yararlanılabilir. Kukla değişkende diğer tüm değişkenler sabit iken $\exp(\beta_k)$; fark oranını veya faktör değişimini verir, standardize edilmiş faktör değişimi için diğer tüm değişkenler sabit iken $(\exp(\beta_k * s_k))$ hesaplanır, burada s_k ; standart sapmadır; kantitatif değişkenlerde ise $(\exp(\beta - 1) * 100)$ işlemi ile yüzde değişme bulunur. Basit bir cebir ile bağımsız değişkenler standartlaştırılabilir (Demaris, 1995:959-960).

4. Ampirik Analiz

Türkiye İstatistik Kurumu hanehalkı yaşam memnuniyeti anket verilerinden yararlanılarak yapılan bu çalışmada, mutluluk düzeyi için sıralı logit tahmin sonuçları 2004 ve 2014 yılları için Stata12.0 paket programı aracılığıyla elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin tanımlayıcı istatistikleri Ek Tablo 1 ve Ek Tablo 2'de gösterildiği gibidir. Anket verilerinden elde edilen sıralı logit tahmin sonuçları ise Tablo 1 ve Tablo 2'deyer almaktadır. Çalışmada temel sınıf belirlenirken genel olarak ortalaması en yüksek olan sınıflar örneklem grubunu en iyi temsil etme yeteneğine sahip olduğu varsayılarak temel sınıf olarak alınmıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere, 2004 yılı tahmin sonuçlarına göre; erkeklerin kadınlara göre daha mutsuz olduğu, yaş ile mutluluk arasında ters yönlü bir ilişki olduğu (yaş değişkeni sürekli olarak ele alınmıştır), gelir düzeyleri arttığında, elde ettikleri gelirle ihtiyaçlarını karşılama düzeyi kolaylaştığında, evli olduklarında, sağlıklı olduklarında bireylerin mutluluk düzeylerinin arttığı ve refah düzeyindeki artışın mutluluğu artırdığı belirlenmiştir. Eğitim durumu açısından ise lise kategorisi hariç mutluluk düzeyi ile anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Literatürde Türkiye üzerine yapılan çalışmalarda eğitim düzeyi ile mutluluk arasında anlamsız ilişki bulan birçok çalışma mevcuttur. Dolayısıyla bu çalışmada eğitim durumu ile ilgili elde edilen sonuç literatürle benzerlik göstermektedir.

Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi

Tablo 1. Türkiye'de 2004 Yılı İçin Sıralı Logit Tahmin Sonuçları

Alan	b	Std. Hata	z	P>z	e ^b	Marjinal Etkiler
Bağımlı Değişken: Mutluluk						
Cinsiyet						
Erkek	-0.484	0.049	-9.83	0.000	0.616	0.009
Yaş						
Yaşkare	0.000	0.000	8.38	0.000	1.000	-0.000
Medeni Durum						
Evli	0.862	0.064	13.27	0.000	2.368	-0.019
Eğitim Durumu						
İlkokul	-0.085	0.081	-1.04	0.297	0.918	0.001
Lise	-0.178	0.086	-2.06	0.003	0.836	0.003
Üniversite	-0.031	0.122	-0.26	0.797	0.968	0.000
Yüksek Lisans/Doktora	-0.021	0.406	-0.05	0.959	0.979	0.000
Gelir Durumu						
Gelir aralığı 320_416 TL	0.436	0.076	5.70	0.000	1.546	-0.006
Gelir aralığı 417_583 TL	0.330	0.079	4.14	0.000	1.391	-0.005
Gelir aralığı 584_833 TL	0.404	0.079	5.11	0.000	1.498	-0.006
Gelir aralığı 834_1166 TL	0.500	0.093	5.34	0.000	1.648	-0.007
Gelir aralığı 1166 TL ve üstü	0.433	0.111	3.89	0.000	1.542	-0.006
Sağlık Durumu						
Sağlığndan çok memnun olanlar	0.644	0.098	6.53	0.000	1.905	-0.009
Sağlığndan orta memnun olanlar	-0.615	0.064	-9.55	0.000	0.540	0.013
Sağlığndan memnun olmayanlar	-0.956	0.069	-13.70	0.000	0.384	0.024
Sağlığndan hiç memnun olmayanlar	-1.694	0.145	-11.67	0.000	0.183	0.071
Refah Düzeyi						
Refah düzeyi 0 olanlar	-1.184	0.138	-8.58	0.000	0.306	0.037
Refah düzeyi 1 olanlar	-0.986	0.103	-9.50	0.000	0.372	0.027
Refah düzeyi 2 olanlar	-0.609	0.092	-6.56	0.000	0.543	0.014
Refah düzeyi 3 olanlar	-0.373	0.078	-4.76	0.000	0.688	0.007
Refah düzeyi 4 olanlar	-0.246	0.075	-3.29	0.001	0.781	0.004
Refah düzeyi 6 olanlar	0.217	0.083	2.62	0.009	1.243	-0.003
Refah düzeyi 7 olanlar	0.397	0.109	3.63	0.000	1.487	-0.006
Refah düzeyi 8 olanlar	0.504	0.137	3.66	0.000	1.655	-0.007
Refah düzeyi 9 olanlar	1.008	0.201	5.00	0.000	2.740	-0.011
Refah düzeyi 10 olanlar	0.955	0.199	4.79	0.000	2.599	-0.011
İhtiyacı Karşılama Düzeyi						
İhtiyacı karşılama düzeyi çok kolay	0.367	0.214	1.71	0.087	1.443	-0.005
İhtiyacı karşılama düzeyi kolay	0.337	0.091	3.68	0.000	1.402	-0.005
İhtiyacı karşılama düzeyi zor	-0.315	0.059	-5.28	0.000	0.729	0.006
İhtiyacı karşılama düzeyi çok zor	-0.488	0.072	-6.71	0.000	0.613	0.010

b=katsayı; z=test edilen b=0 için, z skoru; p>z=z-testi için p-değeri; e^b=exp(b)=x'deki bir birim değişme için fark oranındaki faktör değişme.

Fark oranlarına (e^b) göre 2004 yılı model sonuçları değerlendirildiğinde ise evli olan bireylerin medeni durumu diğer olan bireylere oranla mutluluk düzeyleri 2.36 kat daha fazla iken, bireyin gelirinin artması, elde ettiği gelirle ihtiyaçlarını kolay karşılaması, sağlık memnuniyetinin artması ve refah düzeyinin artması fark oranlarını artırmaktadır.

Sıralı logit modelde elde edilen katsayı tahminleri ile bağımsız değişkenlerin ortalamalarından faydalanarak mutluluk düzeyi olasılıklarına x_j deki bir birimlik değişiminin marjinal etkisi elde edilebilmektedir. 2004 yılı için mutluluk ile ilgili değişim oranlarının yer aldığı marjinal etkiler metin bütünlüğünü bozmaması açısından çalışmanın ekler kısmında Ek Tablo 3’de gösterilmektedir. Sonuçlar değerlendirilirken mutluluk düzeyinin en yüksek olduğu son gruplar dikkate alınmıştır. Model için olasılık değişim tablosu incelendiğinde; erkeklerin referans grubu olan kadınlara göre çok mutlu olma olasılığı 0.028 daha azdır. Bireylerin yaşının artması çok mutlu olma olasılığını 0.004 azaltmaktadır. Evli bireylerin medeni durumu diğer olanlara göre çok mutlu olma olasılığı 0.043 artmaktadır. Geliri 1166 YTL’den fazla olanların geliri 0-319 YTL arasında olan bireylere göre çok mutlu olma olasılığı 0.030 daha fazladır. Sağlığından çok memnun olan bireylerin çok mutlu olma olasılığı 0.049 artmaktadır. Refah düzeyi 9 olan bireylerin çok mutlu olma olasılığı temel sınıf olan refah düzeyi 5 olan bireylere göre 0.093 daha fazladır. Elde ettiği gelire ihtiyaçlarını karşılaması çok kolay olanların çok mutlu olması olasılığı ise 0.025 artmaktadır.

2014 yılı için sıralı logit tahmin sonuçları ise Tablo 2’de yer almaktadır. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde gelir durumu, sağlık durumu, eğitim düzeyi, refah düzeyi ve ihtiyaçları karşılama düzeyi açısından 2004 yılı sonuçları ile benzer sonuçlar elde edilirken, cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenleri açısından farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bireyler gelirleri arttığında, sağlıklı olduklarında, refah düzeyleri arttığında ve elde ettikleri gelire ihtiyaçlarını kolay karşıladıklarında mutluluk düzeyleri artmaktadır. Eğitim durumu açısından ise ilkökul kategorisi hariç mutluluk düzeyi ile anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Erkeklerin kadınlara göre daha mutlu olduğu, yaş ile mutluluk düzeyi arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu (yaş değişkeni sürekli olarak ele alınmıştır) ve evli bireylerin daha mutsuz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fark oranlarına (e^b) göre 2014 yılı model sonuçları değerlendirildiğinde evli olan bireylerin mutluluk düzeyleri medeni durumu diğer olanlara göre 0.50 kat daha azdır. Bu oran 2004 yılında 2.36 kat daha fazlaydı. Aradan geçen zamanda evli bireylerin mutluluk düzeyinde ciddi bir azalma olduğu söylenebilir. Diğer değişkenlere bakıldığında; 2004 yılındaki ile benzer bir değişim göstermektedir. Yani bireyin gelirinin artması elde ettiği gelire ihtiyaçlarını kolay karşılaması, sağlık memnuniyetinin artması ve refah düzeyinin artması fark oranlarını artırmaktadır.

Tablo 2. Türkiye'de 2014 Yılı İçin Sıralı Logit Tahmin Sonuçları

Alan	b	Std. Hata	z	P>z	e ^b	Marjinal Etkiler
Bağımlı Değişken: Mutluluk						
Cinsiyet						
Erkek	0.421	0.063	6.66	0.000	1.524	-0.025
Yaş						
Yaşkare	0.087-	0.012	7.14	0.000	1.091	-0.005
Medeni Durum						
Evli	-0.678	0.080	-8.42	0.000	0.507	0.036
Eğitim Durumu						
İlkokul	0.144	0.077	1.87	0.062	1.155	-0.008
Lise	0.103	0.099	1.04	0.298	1.109	-0.006
Üniversite	0.158	0.106	1.48	0.138	1.171	-0.009
Yüksek Lisans/Doktora	0.128	0.196	0.65	0.514	1.137	-0.007
Gelir Durumu						
Gelir aralığı 1180_2369 TL	0.143	0.073	1.94	0.052	1.154	-0.008
Gelir aralığı 2370_3471 TL	0.162	0.097	1.65	0.098	1.175	-0.009
Gelir aralığı 3472 TL ve üstü	0.211	0.106	1.98	0.047	1.235	-0.012
Sağlık Durumu						
Sağlığndan çok memnun olanlar	1.816	0.229	7.90	0.000	6.151	-0.056
Sağlığndan memnun olanlar	1.261	0.107	11.76	0.000	3.531	-0.051
Sağlığndan orta memnun olanlar	0.673	0.083	8.04	0.000	1.961	-0.034
Sağlığndan hiç memnun olmayanlar	-0.784	0.128	-6.12	0.000	0.456	0.064
Refah Düzeyi						
Refah düzeyi 0 olanlar	-1.244	0.335	-3.71	0.000	0.288	0.128
Refah düzeyi 1 olanlar	-0.841	0.304	-2.76	0.006	0.431	0.073
Refah düzeyi 2 olanlar	-0.941	0.201	-4.66	0.000	0.390	0.084
Refah düzeyi 3 olanlar	-0.873	0.132	-6.59	0.000	0.417	0.074
Refah düzeyi 4 olanlar	-0.280	0.114	-2.44	0.015	0.755	0.018
Refah düzeyi 6 olanlar	0.172	0.088	1.96	0.050	1.188	-0.010
Refah düzeyi 7 olanlar	0.674	0.101	6.64	0.000	1.963	-0.033
Refah düzeyi 8 olanlar	0.881	0.135	6.49	0.000	2.413	-0.039
Refah düzeyi 9 olanlar	1.430	0.166	8.58	0.000	4.182	-0.051
Refah düzeyi 10 olanlar	1.750	0.162	10.77	0.000	5.756	-0.057
İhtiyacı Karşılama Düzeyi						
İhtiyacı karşılama düzeyi çok kolay	0.153	0.101	1.52	0.128	1.166	-0.008
İhtiyacı karşılama düzeyi kolay	0.081	0.074	1.08	0.278	1.084	-0.004
İhtiyacı karşılama düzeyi zor	-0.121	0.094	-1.28	0.201	0.885	0.007
İhtiyacı karşılama düzeyi çok zor	-0.335	0.243	-1.38	0.167	0.714	0.023

b=katsayı; z=test edilen b=0 için, z skoru; p>z=z-testi için p-değeri; e^b=exp(b)=x'deki bir birim değişme için fark oranındaki faktör değişme

2014 yılı için mutluluk ile ilgili değişim oranlarının yer aldığı marjinal etkiler Ek Tablo 4'de yer almaktadır. 2004 yılında olduğu gibi mutluluk düzeyinin en yüksek olduğu son gruplar dikkate alınmıştır. Olasılık değişim tablosu incelendiğinde erkeklerin referans grubu olan kadınlara göre çok mutlu olma olasılığı 0.007 daha fazladır. 2004 yılında bu sonuç daha az olarak bulunmuştu. Bireylerin yaşının artması çok mutlu olma olasılığını 0.001 artırmaktadır. 2004 yılı model sonuçlarında azaltılmaktaydı. Eğitim durumunun artmasının ise çok mutlu olma olasılığına etkisi ilkökul mezunu olan bireyler için 0.002 daha fazla iken, lise mezunu bireyler için 0.001,

üniversite ve yüksek lisans/doktora mezunu bireyler için 0.002 daha fazladır. Evli bireylerin medeni durumu diğer olanlara göre çok mutlu olma olasılığı 0.014 azalmaktadır. 2004 yılında evli bireyler için çok mutlu olma olasılığı 0.043 artmaktaydı. Geliri 3472 TL'den fazla olanların geliri 0-1179 TL arasında olan bireylere göre çok mutlu olma olasılığı 0.004 daha fazladır. Sağlığından çok memnun olan bireylerin çok mutlu olma olasılığı 0.081 artmaktadır. Refah düzeyi 9 olan bireylerin çok mutlu olma olasılığı temel sınıf olan refah düzeyi 5 olan bireylere göre 0.050 artmaktadır. Elde ettiği gelirle ihtiyaçlarını karşılaması çok kolay olanların çok mutlu olması olasılığı ise 0.002 artmaktadır.

2004 ve 2014 yıllarında Türkiye'nin mutluluk yapısında meydana gelen değişim gelir düzeyi, eğitim durumu, sağlık memnuniyeti, refah gibi bağımsız değişkenler açısından benzerlik gösterirken, cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenlerin de farklılık göstermektedir. Türkiye'de söz konusu değişkenlerin farklı çıkması; yaş arttıkça mutluluk düzeyinin artması bireylerin yaşlandıkça hayattan beklenti düzeylerinin düşmesine ve evli bireyler arasındaki şiddetli geçimsizlik ve artan boşanma oranlarına bağlanabilir.

Sonuç

Bireylerin mutluluk kaynaklarının belirlenmesi ve bu kaynaklar arasında ekonomik değerlerin ne ölçüde ve nasıl etkili olduğunun tespiti mutluluk ekonomisi altında incelenmektedir. Bu bağlamda mutluluk ekonomisi bireylerin mutluluğunu artırıcı kamu politikalarının neler olabileceği üzerinde araştırmaların yapıldığı bir alandır. Mutluluğun yaş, cinsiyet, gelir, eğitim durumu, sağlık, refah, yapılan iş gibi kişisel, ekonomik ve sosyo-demografik faktörlerden etkilendiği bilinmektedir. Bu nedenle çalışmada yaşam memnuniyeti ve mutluluğu etkileyen faktörlerin neler olduğu ve mutluluk ile kişisel, ekonomik ve sosyo-demografik faktörler arasındaki ilişkinin ne yönde olduğu araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, 2004 ile 2014 yılları arası on yıllık zaman diliminde medeni durum değişkeninde evliler aleyhine bir değişim meydana gelmiş evlilerin mutluluk düzeyi ciddi şekilde azalmıştır. Diğer değişkenlere bakıldığında ise; bireylerin gelir düzeyinin, sağlık durumunun, refah düzeyinin ve ihtiyaçları karşılama düzeyinin mutluluk üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Türkiye'de aradan geçen zamanda erkeklerin mutluluk düzeylerinin arttığı, insanların yaşlandıkça daha mutlu oldukları ve evli insanların mutluluk düzeylerinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de bireylerin yaşlandıkça mutluluk düzeylerinin artması yaşlıların beklenti düzeylerinin daha düşük olmasına bağlanabilir. Evlilerin mutsuz olması ise şiddetli geçimsizlik ve artan boşanma oranları ile açıklanabilir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda Türkiye'de mutluluk düzeyinin artması için politika yapıcılara bir takım politika önerilerinde bulunacak olursak; yeni anayasal düzenin odağında insan hak ve özgürlükleri yer almaktadır. Bu çerçevede düşünce, inanç, ifade ve girişim özgürlüğünü kısıtlayan tek unsur eşit haklara sahip vatandaşların özgürlük alanlarıdır. Son on yılda mutluluk ibresini kadın aleyhine döndüren sorunlar beklenti ve ihtiyaçlar doğrultusunda çözüme kavuşturulmalı ve kadınların bireysel ve toplumsal olarak güçlendirilmesi, daha kaliteli eğitim almaları, işgücü piyasasına girişlerinin kolaylaştırılması, sosyal güvencelerinin sağlanması ve kadın girişimci sayısının artırılması politika yapıcıların temel hedefi olmalıdır.

Evli bireylerin mutluluk düzeylerinin artırılması için ise; aile kurumunu güçlendirecek ve çocukların nitelikli bir biçimde yetişmelerini sağlayacak insan merkezli kalkınma politikaları oluşturulmalı, aile, bebek ve çocuk dostu kültürel ortam ve mekânlar oluşturulmalı, ailelere ve çocuklarına yönelik psikolojik ve sosyal destek programları oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Akın, H. ve Şentürk, E. (2012) Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi. *Öneri*, 10(37):183-193.
- Amemiya, T. (1981) “Qualitative Response Models: A Survey”, *Journal of Economic Literature*,19(4):1483-1536.
- Borooah V.K. (2006) How much happiness is there in the world? A cross-country study, *Applied Economics Letters*,13(8):483-488.
- Bozkuş, S. Çevik, E. ve Üçdoğruk, Ş. (2006) Subjektif Refah ve Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Sıralı Logit Modeli ile Modellenmesi: Türkiye Örneği. *İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara, ss.93-11.
- Clark, A. E. ve Oswald, A. J. (1996) Satisfaction and Comparison Income. *Journal of Public Economics*, (61):359-381.
- Çirkin, Z. (2015) Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Demaris, A. (1995) A Tutorial in Logistic Regression. *Journal of Marriage and Family*,57(4):956-968.
- Diener, E. ve Seligman, M.E.P. (2004) *Beyond Money Toward an Economy of Well-Being*, American Psychological Society, 5(1): 1-31.
- Dumludağ, D. Gökdemir, Ö. ve Giray, S. (2015) Income Comparison, Collectivism and Life Satisfaction in Turkey. *Quality & Quantity*. doi:10.1007/s11135-015-0185-1.
- Ekici, T. ve Köydemir, S. (2014) Social Capital, Government and Democracy Satisfaction, and Happiness in Turkey: A Comparison of Surveys in 1999 and 2008. *Social Indicators Research*, 2014(118):1031-1053.
- Gökdemir, Ö. (2011) Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Graham, C. (2005) “The Economics of Happiness, Insights on Globalisation from a Novel Approach”, *World Economics*, 6(3):41-55.
- Helliwell, J. F. (2003) How’s life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20, 331-360.

- Kahneman D. ve Deaton A. (2010) High Income Improves Evaluation of Life But Not Emotional Well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences in the United States of America*, 107, 16489 –16493.
- Kanten, P., Yeşiltaş, M. ve Akdağ, G. (2014) Kariyer Engellerinin Mutluluk Üzerindeki Etkisinde Kariyer Motivasyonunun Rolü: Otel İşletmelerinde Kadın İşgörenler Üzerine Bir Uygulama, *15. Ulusal Turizm Kongresi*, 13-16 Kasım 2014, Ankara.
- Kapteyn, A., Smith, J., ve Van Soest, A. (2010) Life Satisfaction. *In International Differences in Subjective Well Being*, Diener E, Helliwell J E, Kahneman D Eds. Oxford University Press, Oxford
- King, G., Murray, C.J.L., Salomon, J.A., Tandon, A. (2004) Enhancing the Validity and Cross-cultural Comparability of Measurement in Survey Research, *American Political Science Review*, 981, 191–207.
- Long, S.J. (1997) *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*. Sage Publications. California.
- Peiro, A. (2006) Happiness, Satisfaction and Socio-economic Conditions: Some International Evidence. *The Journal of Economics*, 35, 348-365.
- Sarfati, M. (2005) Rasyonel ve Neoklasik Kuram, *Ekonomik Yaklaşım*, 16(57):103-130.
- Selim, S. (2008) Türkiye'de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinomial Logit Model, *Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3):345-358.
- Şeker, M. (2011) Mutluluk Ekonomisi. *Sosyoloji Konferansları*, 39, 115-140.
- Şimşir, N. (2013) Türkiye'de Mutluluk Ekonomisinin Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 50(579):7-22.
- Tenaglia, S. (2007) Testing Theories on Happiness: A Questionnaire. *University of Tor Vergata- Roma, Working Paper*, 1-44.
- Veenhoven, R. ve Dumludağ D. (2015) İktisat ve Mutluluk, *İktisat ve Toplum Dergisi*, (58):46-51.
- Wildman, J. ve Jones, A.M., (2002) Is It Absolute Income or Relative Deprivation That Leads to Poor Mental Health? A Test Based on Individual-Level Longitudinal Data. *Mimeo*. University of Newcastle.

Ekler

Ek Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler(2004 yılı)

Değişken	Temel Sınıf Bilgisi	Ortalama	Standart Sapma
Mutluluk Düzeyi		3.497	0,901
Cinsiyet		1.542	0.498
Erkek		0.457	0.498
Kadın	Temel Sınıf	0.542	0.498
Yaş		41.632	15.968
Yaşkare		1988.252	1495.359
Eğitim Durumu		4.539	3.371
Okul bitirmede	Temel Sınıf	0.156	0.363
İlkokul		0.097	0.297
Lise		0.098	0.297
Üniversite		0.045	0.208
Yüksek Lisans/Doktora		0.003	0.059
Medeni Durum		1.926	0.559
Evlü		0.753	0.431
Medeni diğer (boşanmış, Hiç evlenmemiş, eşinden ayrı, eşi ölmüş olanlar)	Temel Sınıf	0.246	0.431
Gelir Durumu		3.182	1.634
Geliri 319 ytl ve daha az olanlar	Temel Sınıf	0.214	0.410
Geliri 320 ytl ile 416 ytl arası olanlar		0.172	0.377
Geliri 417 ytl ile 583 ytl arası olanlar		0.169	0.375
Geliri 584 ytl ile 833 ytl arası olanlar		0.206	0.404
Geliri 834 ytl ile 1166 ytl arası olanlar		0.133	0.339
Geliri 1166 ytl ve üstü olanlar		0.103	0.304
Sağlık Durumu		2.503	0.952
Sağlığından çok memnun olanlar		0.078	0.268
Sağlığından memnun olanlar	Temel Sınıf	0.560	0.496
Sağlığı orta olanlar		0.173	0.378
Sağlığından memnun olmayanlar		0.157	0.364

Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi

Sağlığından hiç memnun olmayanlar		0.030	0.173
Refah Düzeyi		4.311	2.135
Refah düzeyi 0		0.037	0.190
Refah düzeyi 1		0.071	0.258
Refah düzeyi 2		0.091	0.287
Refah düzeyi 3		0.144	0.351
Refah düzeyi 4		0.159	0.366
Refah düzeyi 5	Temel Sınıf	0.240	0.427
Refah düzeyi 6		0.122	0.327
Refah düzeyi 7		0.062	0.241
Refah düzeyi 8		0.036	0.187
Refah düzeyi 9		0.016	0.126
Refah düzeyi 10		0.017	0.129
İhtiyaçları Karşılama Düzeyi		3.630	0.971
İhtiyaç karşılaması çok kolay olanlar		0.014	0.119
İhtiyaç karşılaması kolay olanlar		0.093	0.290
İhtiyaç karşılaması orta olanlar	Temel Sınıf	0.358	0.479
İhtiyaç karşılaması zor olanlar		0.315	0.464
İhtiyaç karşılaması çok zor olanlar		0.218	0.413

Ek Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler (2014 yılı)

Değişken	Temel Sınıf Bilgisi	Ortalama	Standart Sapma
Mutluluk Düzeyi		2.498	0.879
Cinsiyet		1.541	0.498
Erkek		0.458	0.498
Kadın	Temel Sınıf	0.541	0.498
Yaş		42.70	15.41
Yaşkare		2060.74	1477.61
Eğitim Durumu		10.812	12.381
Okul bitirmedi	Temel Sınıf	0.083	0.276
İlkokul		0.366	0.482
Lise		0.139	0.346
Üniversite		0.116	0.320
Yüksek lisans/doktora		0.027	0.163
Medeni Durum		1.972	0.653
Evli		0.735	0.441
Medeni diğer (boşanmış, Hiç evlenmemiş, eşinden ayrı, eşi ölmüş olanlar)	Temel Sınıf	0.264	0.441
Gelir Durumu		2.519	1.435
Geliri 1179 tl ve daha az olanlar	Temel Sınıf	0.351	0.477
Geliri 1180 tl ile 2369 tl arası olanlar		0.365	0.481
Geliri 2370 tl ile 3471 tl arası olanlar		0.147	0.354
Geliri 3472 tl ve üstü olanlar		0.135	0.342
Sağlık Durumu		2.372	0.855
Sağlığından çok memnun olanlar		0.022	0.146
Sağlığından memnun olanlar		0.105	0.307
Sağlığı orta olanlar		0.173	0.378
Sağlığından memnun olmayanlar	Temel Sınıf	0.621	0.485
Sağlığından hiç memnun olmayanlar		0.077	0.267
Refah Düzeyi		5.373	1.931
Refah düzeyi 0 olanlar		0.009	0.095
Refah düzeyi 1 olanlar		0.011	0.107
Refah düzeyi 2 olanlar		0.026	0.159

Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi

Refah düzeyi 3 olanlar		0.074	0.262
Refah düzeyi 4 olanlar		0.098	0.298
Refah düzeyi 5 olanlar	Temel Sınıf	0.295	0.456
Refah düzeyi 6 olanlar		0.203	0.402
Refah düzeyi 7 olanlar		0.132	0.338
Refah düzeyi 8 olanlar		0.064	0.245
Refah düzeyi 9 olanlar		0.039	0.195
Refah düzeyi 10 olanlar		0.045	0.207
İhtiyaçları Karşılama Düzeyi		3.400	0.958
İhtiyaç karşılaması çok kolay olanlar		0.132	0.338
İhtiyaç karşılaması kolay olanlar		0.326	0.468
İhtiyaç karşılaması orta olanlar	Temel Sınıf	0.369	0.482
İhtiyaç karşılaması zor olanlar		0.154	0.361
İhtiyaç karşılaması çok zor olanlar		0.017	0.131

Ek Tablo 3. Mutluluk Düzeyi İçin Tahminlenmiş Olasılıkların Değişimleri Tablosu (2004 yılı)

Cinsiyet						
Erkek						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.047	0.009	0.035	0.073	-0.089	-0.028
Yaş						
	Değişim	1	2	3	4	5
Min->Max	0.343	0.422	0.374	0.060	-0.566	-0.291
+1/2	0.007	0.001	0.005	0.011	-0.013	-0.004
+sd/2	0.115	0.023	0.089	0.175	-0.212	-0.075
Marg Efct	0.007	0.001	0.005	0.011	-0.013	-0.004
Yaşkare						
	Değişim	1	2	3	4	5
Min->Max	0.357	-0.068	-0.235	-0.433	-0.156	0.890
+1/2	0.000	-0.000	-0.000	-0.000	0.000	0.000
+sd/2	0.115	-0.023	-0.090	-0.176	0.213	0.076
Marg Efct	0.000	-0.000	-0.000	-0.000	0.000	0.000
Eğitim Durumu						
İlkokul						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.083	0.001	0.006	0.012	-0.015	-0.004
Lise						
	Değişim					
0->1	0.017	0.003	0.013	0.026	-0.033	-0.010
Üniversite						
	Değişim	1	2	3	4	5

0->1	0.003	0.000	0.002	0.004	-0.005	-0.001
Yüksek Lisans/Doktora						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.002	0.000	0.001	0.003	-0.003	-0.001
Medeni Durumu						
Evli						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.084	-0.019	-0.073	-0.118	0.168	0.043
Gelir Durumu						
Geliri 320 ile 416 YTL arası olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.041	-0.006	-0.028	-0.068	0.073	0.029
Geliri 417 ile 583 YTL arası olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.031	-0.005	-0.022	-0.051	0.057	0.021
Geliri 584 YTL ile 833 YTL arası olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.038	-0.006	-0.026	-0.062	0.069	0.027
Geliri 834 YTL ile 1166 YTL arası olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.046	-0.007	-0.031	-0.078	0.081	0.035
Geliri 1166 YTL ve üstü olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.040	-0.006	-0.027	-0.067	0.071	0.030
Sağlık Durumu						
Sağlığından çok memnun olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.058	-0.009	-0.038	-0.100	0.097	0.049
Sağlığından orta memnun olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.060	0.013	0.051	0.086	-0.120	-0.031
Sağlığından memnun olmayanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.093	0.024	0.088	0.121	-0.190	-0.044
Sağlığından hiç memnun olmayanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.152	0.071	0.199	0.109	-0.325	-0.054
Refah Düzeyi						
Refah düzeyi 0 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.113	0.037	0.124	0.121	-0.238	-0.045
Refah düzeyi 1 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.096	0.027	0.096	0.116	-0.199	-0.042
Refah düzeyi 2 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.060	0.014	0.053	0.083	-0.121	-0.029
Refah düzeyi 3 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.036	0.007	0.029	0.054	-0.072	-0.020
Refah düzeyi 4 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.024	0.004	0.019	0.036	-0.047	-0.013
Refah düzeyi 6 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.020	-0.003	-0.014	-0.033	0.038	0.014

Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi

Refah düzeyi 7 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.037	-0.006	-0.025	-0.062	0.065	0.027
Refah düzeyi 8 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.046	-0.007	-0.030	-0.078	0.079	0.037
Refah düzeyi 9 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.085	-0.011	-0.050	-0.151	0.120	0.093
Refah düzeyi 10 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.081	-0.011	-0.048	-0.144	0.118	0.086
İhtiyaçları Karşılama Düzeyi						
İhtiyacı karşılama düzeyi çok kolay olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.034	-0.005	-0.023	-0.057	0.060	0.025
İhtiyacı karşılama düzeyi kolay olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.032	-0.005	-0.022	-0.052	0.057	0.022
İhtiyacı karşılama düzeyi zor olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.031	0.006	0.023	0.047	-0.059	-0.018
İhtiyacı karşılama düzeyi çok zor olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.048	0.010	0.039	0.071	-0.094	-0.026

0->1, 0'dan 1'e değişimi; min->max, minimumdan maksimuma değişimi; +1/2, ortalama etrafında değişimi; +-sd/2, ortalama etrafında 1 standart sapmalı

Ek Tablo 4. Mutluluk Düzeyi İçin Tahminlenmiş Olasılıkların Değişimleri Tablosu (2014 yılı)

Cinsiyet						
Erkek						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.041	-0.025	-0.078	0.071	0.025	0.007
Yaş						
	Değişim	1	2	3	4	5
Min->Max	0.364	-0.379	-0.526	-0.005	0.208	0.702
-+1/2	0.008	-0.005	-0.016	0.015	0.005	0.001
-+sd/2	0.129	-0.086	-0.236	0.215	0.081	0.025
Marg Efct	0.008	-0.005	-0.016	0.015	0.005	0.001
Yaşkare						
	Değişim	1	2	3	4	5
Min->Max	0.390	0.976	-0.167	-0.486	-0.233	-0.088
-+1/2	0.000	0.000	0.000	-0.000	-0.000	-0.000
-+sd/2	0.133	0.903	0.244	-0.222	-0.085	-0.027
Marg Efct	0.000	0.000	0.000	-0.000	-0.000	-0.000
Eğitim Durumu						
İlkokul						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.014	-0.008	-0.027	0.024	0.008	0.002
Lise						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.010	-0.006	-0.019	0.017	0.006	0.001

Üniversite						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.015	-0.009	-0.030	0.026	0.009	0.002
Yüksek Lisans/Doktora						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.012	-0.007	-0.024	0.021	0.007	0.002
Medeni Durumu						
Evli						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.067	0.036	0.131	-0.108	-0.045	-0.014
Gelir Durumu						
Geliri 1180 ile 2369 TL arası olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.014	-0.008	-0.026	0.024	0.008	0.002
Geliri 2370 ile 3471 TL arası olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.016	-0.009	-0.030	0.027	0.009	0.003
Geliri 3472 TL ve üstü olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.021	-0.012	-0.040	0.035	0.013	0.004
Sağlık Durumu						
Sağlığından çok memnun olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.155	-0.056	0.333	0.120	0.187	0.081
Sağlığından memnun olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.119	-0.051	-0.247	0.154	0.107	0.038
Sağlığından orta memnun olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.066	-0.034	-0.132	0.104	0.046	0.015
Sağlığından hiç memnun olmayanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.072	0.064	0.116	-0.134	-0.035	-0.010
Refah Düzeyi						
Refah düzeyi 0 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.103	0.128	0.130	-0.201	-0.045	-0.013
Refah düzeyi 1 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.075	0.073	0.115	-0.143	-0.035	-0.010
Refah düzeyi 2 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.083	0.084	0.124	-0.158	-0.038	-0.011
Refah düzeyi 3 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.079	0.074	0.124	-0.149	-0.038	-0.011
Refah düzeyi 4 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.027	0.018	0.049	-0.048	-0.015	-0.004
Refah düzeyi 6 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.017	-0.010	-0.032	0.029	0.010	0.003
Refah düzeyi 7 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.066	0.033	-0.133	0.103	0.048	0.015
Refah düzeyi 8 olanlar						

Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi

	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.086	-0.039	-0.176	0.122	0.069	0.023
Refah düzeyi 9 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.131	-0.051	-0.276	0.143	0.134	0.050
Refah düzeyi 10 olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.153	-0.057	-0.326	0.134	0.175	0.072
İhtiyaçları Karşılama Düzeyi						
İhtiyacı karşılama düzeyi çok kolay olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.15	-0.008	-0.029	0.025	0.009	0.002
İhtiyacı karşılama düzeyi kolay olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.008	-0.004	-0.015	0.013	0.004	0.001
İhtiyacı karşılama düzeyi zor olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.011	0.007	0.022	-0.020	-0.006	-0.002
İhtiyacı karşılama düzeyi çok zor olanlar						
	Değişim	1	2	3	4	5
0->1	0.032	0.023	0.057	-0.058	-0.017	-0.005

0->1, 0'dan 1'e değişimi; min->max, minimumdan maksimuma değişimi; +1/2, ortalama etrafında değişimi; -+sd/2, ortalama etrafında 1 standart sapmalı